

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΑΤΣΗΣ

Η Μη Κατάργηση του Κράτους από την Επανάσταση

ΠΟΛΥΞΕΝΗ Ι. ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Σειρά Δημοσιεύσεων Νομικού Τμήματος
Αρ. 2

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2017

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την πνευματική ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάσεις δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή χωρίς τη γραπτή άδεια της συγγραφέως.

Πολυξένη Ι. Παπαδάκη
Η νομική θεωρία της επανάστασης

Polyxeni I. Papadaki
The legal theory of the Revolution (in Greek)
Die juristische Theorie der Revolution (auf griechisch)
La théorie juridique de la Révolution (en grec)

Αθήνα, 2014
ISBN : 978-960-93-6735-6

Έκδοση Π. Παπαδάκη
ppolyx@gmail.com

IV

Η ΜΗ ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Τίθεται το ζήτημα, αν η επανάσταση διακόπτει τη συνέχεια του κράτους, αν δηλαδή το καταργεί και δημιουργεί νέο κράτος. Ήδη ο Αριστοτέλης στα «Πολιτικά» του¹⁸⁰ υποστήριξε ότι η μεταβολή του πολιτεύματος μιας πολιτείας συνεπάγεται και τη μεταβολή της και έτσι τη δημιουργία μιας νέας. Στη σύγχρονη επιστήμη, όμως, επικράτησε και επικρατεί η αντίθετη και ορθότερη γνώμη, κατά την οποία, οποιαδήποτε μεταβολή του πολιτεύματος (νόμιμη ή επαναστατική) δεν θίγει τη συνέχεια και την ταυτότητα του κράτους. Τη γνώμη αυτή δέχεται ιδίως η κρατούσα θεωρία της νομικής προσωπικότητας του κράτους, η οποία «με το χαρακτηρισμό του νομικού προσώπου του κράτους ως φορέα της εξουσίας του, εξηγεί πληρέστερα και απλούστερα από κάθε άλλη θεωρία την ενότητα και τη συνέχειά του παρά την εκάστοτε αλλαγή των κυβερνώντων και κυβερνωμένων»¹⁸¹. Η θεωρία στηρίζεται στον κρατούντα δυαδισμό κράτους και δικαίου,

¹⁸⁰ Πολιτικά, βιβλίο Γ, 1276 β1 επ.: «Είπερ γαρ εστι κοινωνία τις η πόλις, έστι δε κοινωνία πολιτών πολιτείας, γινομένης ετέρας τω είδει και διαφερούσης της πολιτείας αναγκαίον είναι δόξειν αν και την πόλιν είναι μη την αυτήν»

¹⁸¹ Ρ α ῖ κ ο υ, Γενική Πολιτειολογία και Συνταγματικό Δίκαιο⁴, τ.Ι, σ.119 επ. – Ο συγγραφέας αυτός (σ. 133 επ. του έργου αυτού) υποστηρίζει, ότι οποιαδήποτε μεταβολή του πολιτεύματος και του οικονομικού συστήματος ενός κράτους δεν επιφέρει την κατάργησή του : «Οποιαδήποτε μεταβολή του πολιτεύματος και του οικονομικού συστήματος ενός κράτους δεν συνεπάγεται την κατάλυσή του. Έτσι, η θεμελιώδης μεταβολή του πολιτεύματος ή του οικονομικού συστήματος ενός κράτους π.χ. μια επανάσταση ή ένα πραξικόπημα δεν επιφέρει την κατάργησή του και την αντικατάστασή του από ένα άλλο κράτος».

δηλαδή στην άποψη ότι το κράτος και το δίκαιο είναι δύο διαφορετικές μορφές και ότι το κράτος διατηρεί την ταυτότητα του και μετά από οποιαδήποτε μεταβολή του δικαίου του.¹⁸² Την κρατούσα γνώμη υποστήριξε και ο A n s c h ü t z,¹⁸³ γράφοντας ότι η επανάσταση «καταστρέφει» το Σύνταγμα και όχι το κράτος. Στη γαλλική επιστήμη¹⁸⁴ υποστηρίζεται η άποψη, η οποία θεωρεί τη μη προσβολή από την

¹⁸² Σ γ ο υ ρ ί τ σ α, Επανάστασις, Πολιτεία και Δίκαιον, σ. 238 επ.: «... Σήμερον η κυριαρχούσα γνώμη είναι αντίθετος (προς την άποψη του Α ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς)· και δικαίως, εφ' όσον επικρατεί η γνώμη, ότι δ ί κ α ι ο ν και π ο λ ι τ ε ί α δεν είναι ταυτόσημα, αλλά δύο διάφοροι μορφαί. Ομοφώνως μέχρι πρότινος και κατά μεγίστην πλειοψηφίαν σήμερον είναι παραδεδεγμένον μεταξύ των συγγραφέων, ότι δίκαιον και πολιτεία είναι δύο μορφαί διάφοροι αλλήλων, αμφισβήτησις όμως υπήρχε, εάν η πολιτεία προϋπήρχε του δικαίου ή το δίκαιον προϋπήρχε της πολιτείας, εάν η πολιτεία είναι λογικώς prius του δικαίου ή τούτο prius της πολιτείας. Η αμφισβήτησις αύτη είναι επουσιώδης διά την λύσιν του ζητήματος· διότι αδιαφόρως της προτεραιότητος της πολιτείας απέναντι του δικαίου, ή της προτεραιότητος του δικαίου απέναντι της πολιτείας το συμπέρασμα είναι, ότι δίκαιον και πολιτεία είναι διάφοροι μορφαί και επομένως η κατάργησις του δικαίου υπό της επαναστάσεως δεν επάγεται αναγκαίως και την κατάργησιν της πολιτείας, η ταυτότης της οποίας διατηρείται και μετά την επανάστασιν».

¹⁸³ Op.cit., σ.1 : «Revolutionen pflegen nicht unternommen zu werden, um einen bestehenden Staat zu zerstören, sondern... lediglich um die Verfassung des Staates umzustürzen, von allem, um das, was man seine Form nennt, zu ändern... Dadurch werden, im Falle des Gelingens, neue Machtverhältnisse geschaffen, und, als deren formaler Ausdruck, um ein neues Staatsrecht. Der Zusammenhang der Rechtsentwicklung ist unterbrochen, nicht aber der des Staatslebens. Der Gemeinwille hat, indem er die Umwälzung herbeiführte oder unerkannte, neue Träger und Organe erhalten. Die Verfassung hat gewechselt, der Staat ist geblieben».

¹⁸⁴ P o i r a t, op.cit., σ. 1362: «... La revolution se définit donc par son objet et son effet: la mutation irrégulière des intitutions, fondant un nouvel ordre et n e portant pas atteinte á la permanence de l' État».

επανάσταση της συνέχειας (ταυτότητας, νομικής προσωπικότητας) του κράτους ως ένα εννοιολογικό στοιχείο αυτής.

Ο K e l s e n¹⁸⁵ αποκρούει την κρατούσα γνώμη, υιοθετώντας την άποψη του Αριστοτέλη. Αυτός αρνείται τον κρατούντα δυαδισμό κράτους και δικαίου και υποστηρίζει τη θεωρία της ταυτότητας κράτους και δικαίου, η οποία δε θεωρείται ορθή¹⁸⁶. Κατά τη γνώμη του, αν αγνοηθεί το διεθνές δίκαιο, «το κράτος και η έννομη τάξη αυτού παραμένουν ίδια μόνο, εφόσον το Σύνταγμα δεν μεταβάλλεται ή μεταβάλλεται σύμφωνα με τις διατάξεις του». Συνεπώς, στην περίπτωση της επαναστατικής μεταβολής του Συντάγματος διακόπτεται η συνέχεια του κράτους και δημιουργείται νέο κράτος. -Την άποψη του K e l s e n δέχεται και ο K o j a¹⁸⁷, ο οποίος υποστηρίζει ότι η διάκριση μεταξύ νομικής συνέχειας και ασυνέχειας γίνεται στην περίπτωση της αντικατάστασης μιας συνταγματικής τάξης από άλλη. Συνέχεια υπάρχει, όταν η ολική ή μερική τροποποίηση του Συντάγματος γίνεται σύμφωνα με τις διατάξεις του, ενώ ασυνέχεια πρόκειται στην αντίθετη περίπτωση, δηλαδή της τροποποίησης του Συντάγματος κατά παράβαση αυτού. «Γι' αυτό — γράφει — ο νομικός πυρήνας της επανάστασης υπάρχει, όταν μ ι α ν έ α, α π ο τ ε λ ε σ μ α τ ι κ ή ε ξ ο υ σ ί α καθιερώνεται, οι (ενεργές) διαταγές της οποίας δεν στηρίζονται στο έ ω ς τ ώ ρ α ι σ χ ύ ο ν Σ ύ ν τ α γ μ α, αλλά μόνο με α π ο δ ο χ ή ενός θεμελιώδους κανόνα (Grundnorm) νοούμενα ως νομικές διαταγές».

Η θεωρία του διεθνούς δικαίου δεχόταν και δέχεται πάντοτε την κρατούσα γνώμη για τη μη κατάλυση του κράτους από την επανάσταση¹⁸⁸. Ειδικότερα, στο διεθνές δίκαιο ισχύει η αρχή της

¹⁸⁵ General Theory of Law and State, σ. 368 επ.

¹⁸⁶ Βλ. Ρ α ῖ κ ο υ, Γενική Πολιτειολογία και Συνταγματικό Δίκαιο⁴, τ.Ι, σ. 124 επ.

¹⁸⁷ Op. cit., σ.113

¹⁸⁸ Βλ. Verdross - Verosta – Zemanek, op. cit., σ. 249, 251.

συνέχειας (Kontinuitätsgrundsatz) του κράτους κατά την οποία η ταυτότητα αυτού διατηρείται ανεξάρτητα από τις εδαφικές και εσωτερικές μεταβολές του. Η αρχή αυτή στηρίζεται στην άποψη ότι το κράτος υπό την έννοια του διεθνούς δικαίου δεν αποτελείται απλώς από τον κρατικό μηχανισμό, αλλά από τον κρατικά οργανωμένο λαό. Για το λόγο αυτό το κράτος δεν καταργείται με την επανάσταση ή το πραξικόπημα¹⁸⁹. Η αρχή αναγνωρίζεται ομόφωνα από τη θεωρία του διεθνούς δικαίου και τη διεθνή νομολογία, καθώς και από την πάγια πρακτική των κρατών¹⁹⁰. Ακόμη και ο K e l s e n, ο οποίος εξαιρεί ρητά το διεθνές δίκαιο από την προεκτιθέμενη γνώμη του, καταλήγει με διαφορετική κατασκευή, στο ίδιο αποτέλεσμα, στο οποίο καταλήγει και η κρατούσα γνώμη, δεχόμενη ότι όλα τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του προεπαναστατικού κράτους περιέρχονται («κληροδοτούνται») στο μετεπαναστατικό κράτος¹⁹¹. Η αρχή αποβλέπει στη δημιουργία ασφάλειας του δικαίου και εμπιστοσύνης στη διακρατική επικοινωνία. «Επαναστατικές μεταβολές της συνταγματικής τάξης

¹⁸⁹ Βλ. V e r d r o s s – V e r o s t a – Z e m a n e k, op. cit., σ.124, επ., 249

¹⁹⁰ Έτσι, π.χ., η Δανία απάντησε (με τη διακοίνωση της 28.7.1793) στη διαμαρτυρία της Αγγλίας εναντίον της ότι εφαρμόζει του κανόνες της ουδετερότητας και υπέρ της αναρχούμενης Γαλλίας, ότι το γαλλικό έθνος υπάρχει· ο Υπουργός Εξωτερικών της Γαλλίας δήλωσε στις 31.3.1832 ενώπιον της Βουλής, ότι η παλινорθωμένη Γαλλία δεν ισχυρίστηκε ποτέ ότι δεν ευθύνεται για τη δράση της Επανάστασης· οι Μεγάλες Δυνάμεις διακήρυξαν ομόφωνα στο Λονδίνο στις 19.2.1831, ότι «οι συνθήκες δεν χάνουν την ισχύ τους οποιεσδήποτε μεταβολές και αν γίνουν στην εσωτερική οργάνωση των λαών»· οι δυτικές Μεγάλες Δυνάμεις επικαλέστηκαν πάλι στις 18.3.1918, ότι καμιά αρχή δεν είναι καλύτερα καθιερωμένη από εκείνη, κατά την οποία ένα έθνος ευθύνεται για την κυβέρνησή του, χωρίς η οποιαδήποτε αλλαγή της εξουσίας να επηρεάζει τις ανελημμένες υποχρεώσεις· τέλος την αρχή αναγνωρίζουν και οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Βλ. V e r d r o s s – V e r o s t a – Z e m a n e k, op. cit., σ.249 και την εκεί παρατιθέμενη βιβλιογραφία.

¹⁹¹ Βλ. το έργο που παρατίθεται στην προηγούμενη σημ., σ. 255.

αφήνουν κατ' αρχήν την ταυτότητα του κράτους άθικτη. Μόνο με τον τρόπο αυτό λαμβάνεται υπόψη επαρκώς η ανάγκη της κοινωνίας των κρατών για ασφάλεια του δικαίου στις νομικές σχέσεις τους. Αν κάθε εσωτερική επαναστατική μεταβολή καταργούσε ήδη το κράτος ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου, τα κράτη θα μπορούσαν με τον τρόπο αυτό ν' απαλλάσσονται από τις διεθνείς υποχρεώσεις τους, οι οποίες απορρέουν ιδίως από διεθνείς συμβάσεις. Συνεπώς, ισχύει το μαχητό τεκμήριο, ότι εσωτερικές πολιτικές μεταβολές αφήνουν άθικτη την ταυτότητα του κράτους κατά το διεθνές δίκαιο»¹⁹². Αν η αρχή της συνέχειας δεν μπορεί να δικαιολογήσει την ταυτότητα του κράτους, τότε υπάρχει η περίπτωση της διαδοχής κρατών (succession of states, staatusukzession), δηλαδή της αντικατάστασης ενός κράτους από ένα άλλο¹⁹³. Η αρχή της συνέχειας του κράτους είναι σύμφωνη και με την κρατούσα στη Γενική Πολιτειολογία θεωρία των τριών στοιχείων του κράτους¹⁹⁴. Οι πολιτικές ή νομικές μεταβολές δεν επιφέρουν κανονικά την πλήρη κατάργηση της κρατικής εξουσίας αλλά ενδεχομένως την

¹⁹² S c h ö b e n e r, op.cit., σ. 97, αριθ. περιθ. 79.- Ο συγγραφέας αυτός (αριθ. περιθ. 80) υποστηρίζει ορθά, ότι, η διατήρηση της ταυτότητας του κράτους ως υποκειμένου δικαίου προς τα έξω στην περίπτωση μιας επανάστασης, δε σημαίνει αναγκαστικά ότι και στην εσωτερική σχέση απέναντι στους πολίτες του τυγχάνει εξίσου μεταχείρισης ως συνεχές· έτσι, μπορεί σε μια «πτώχευση του κράτους», η συνταγματική εκτίμηση ν' αποκλίνει από εκείνη του διεθνούς δικαίου.

¹⁹³ Η διαδοχή κρατών ορίζεται από την Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών του 1978 (Vienna Convention in Succession of States in Respect of Treaties) ως «η αντικατάσταση ενός Κράτους από ένα άλλο στη ευθύνη για τις διεθνείς σχέσεις του εδάφους». Βλ. M a t z – L ü c k, op.cit., μέρος III. – Για την έννοια της συνέχειας του κράτους και τη διάκριση αυτής από τη διαδοχή κρατών βλ. B r o w n l i e , op. cit., σ. 84 επ.

¹⁹⁴ Βλ. Ρ α ῖ κ ο υ, Γενική Πολιτειολογία και Συνταγματικό Δίκαιο⁴, τ.Ι, σ. 99 επ.

αναμόρφωσή της, και δε θίγουν τις προϋποθέσεις της κρατικότητας γιατί δεν αφορούν τα ουσιώδη στοιχεία αυτής¹⁹⁵.

Τα κράτη δεν μπορούν ν' αρνούνται την εκπλήρωση των διεθνών τους υποχρεώσεων και ιδίως την εξόφληση των χρεών τους με την επίκληση της θεμελιώδους μεταβολής της συνταγματικής τάξης τους, γιατί το συνταγματικό δίκαιο δε μπορεί ν' αρνείται τις αρχές του διεθνούς δικαίου¹⁹⁶. Σε δύο περιπτώσεις κράτος αρνήθηκε να εξοφλήσει τα χρέη του με την επίκληση της θεμελιώδους μεταβολής του πολιτεύματος που έγινε με επανάσταση. Για πρώτη φορά η ιακωβίνικη Κυβέρνηση της Γαλλίας το 1793 υποστήριξε ότι ένας ελεύθερος λαός δεν οφείλει να εξοφλήσει τα χρέη, που έκανε ένας «τύραννος» (δηλαδή η προηγούμενη μοναρχική Κυβέρνηση). Για δεύτερη φορά η Σοβιετική Ρωσία με την επίκληση του προηγούμενου αυτού αρνήθηκε κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης της Γένοβας το 1922 να πληρώσει τα χρέη της τσαρικής Κυβέρνησης¹⁹⁷. Αντίθετα, στη Διάσκεψη της Λωζάννης (1922-1923) έγινε δεκτό από τα κράτη που μετείχαν σ' αυτή, ότι η Τουρκική Δημοκρατία είναι διάδοχος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αναγνωρίστηκε από την Τουρκία το δημόσιο οθωμανικό χρέος και στη Συνθήκη που ακολούθησε (Τμήμα II, άρθρ.46-57) ρυθμίστηκε ότι η κατανομή αυτού θα γίνει μεταξύ του

¹⁹⁵ Βλ. S c h ö b e n e r, op.cit., σ.98, αριθ. περιθ. 81.

¹⁹⁶ Βλ. D o e h i n g, op. cit., σ. 59.- Βλ. και K ü c h e n h o f f. op.cit., σ. 259, όπου υποστηρίζεται ότι η επιστήμη του διεθνούς δικαίου θεωρεί πάντοτε αβάσιμο τον ισχυρισμό ότι το «νέο κράτος» (μετεπαναστατικό) δεν έχει καμιά σχέση με το προηγούμενο (προεπαναστατικό) και παραπέρα, ότι το νέο κράτος, εξαιτίας της απολύτως διαφορετικής δομής του, δεν είναι ο νόμιμος διάδοχος του κράτους εκείνου, και, συνεπώς, θεωρεί ανεπίτρεπτη την άρνηση εκπλήρωσης των υποχρεώσεών του, γιατί, κατά την άποψη της, με τη θεμελιώδη μεταβολή του Συντάγματος τροποποιείται μόνο ο χαρακτήρας της σχετικής κρατικής τάξης, χωρίς όμως να καταλύεται και το ίδιο το κράτος.

¹⁹⁷ Βλ. S c h m i t t, op. cit., σ.94.

νέου τουρκικού κράτους και των κρατών, υπέρ των οποίων αποσπάστηκαν εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μετά το 1945 υποστηρίχτηκε και στην Πολωνία η γνώμη ότι οι προηγούμενες συμβάσεις της ήταν παρωχημένες λόγω της στροφής της προς το σοσιαλισμό¹⁹⁸. Είναι όμως αξιοσημείωτο το γεγονός ότι τα τρία αυτά κράτη δεν επικαλέστηκαν τη διακοπή της συνέχειάς τους, ότι, δηλαδή δεν είναι τα ίδια κράτη με τα αντίστοιχα προεπαναστατικά¹⁹⁹.

¹⁹⁸ Βλ. D o e h r i n g, op.cit., σ.58 επ.- Βλ. για την Τουρκία και τη Διάσκεψη της Λωζάννης, K e m a l M e l e k , Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Diş Politikasi, 1985, σ. 118 επ.· M e m i ş, op. cit., σ.28· E. S e m i h Y a l ç I n, Atatürk' ün Milli Diş Siyaseti³, 2009, σ.229, 238 επ.

¹⁹⁹ Βλ. για τη Σοβιετική Ένωση και την Πολωνία το έργο του D o e h r I n g, που παρατίθεται στην προηγούμενη σημ. – O S c h m i t t, op. και loc.cit. (σημ. 190) υποστηρίζει ότι στις περιπτώσεις της Γαλλίας και τη Σοβιετικής Ένωσης αμφισβητήθηκε η συνέχεια των κρατών αυτών.